

Лазоренко Борис Петрович
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
Кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник
м. Київ

**АСОЦІАЛЬНІ ТА КРИЗОВІ ПРАКТИКИ В ЖИТТЄКОНСТРУЮВАННІ
ПРОБЛЕМНОЇ МОЛОДІ**

Lazorenko B.P.

**ASOCIAL AND CRISIS PRACTICE IN LIFE CONSTRUCTION OF
PROBLEM YOUTH**

Анотація.

Показана обумовленість поведінки проблемної молоді деформаціями неусвідомлених образів сімейно-родової системи і породженими ними асоціальними практиками. Розкрито роль кризових практик у трансформації асоціальних в просоціальні практики, їх вплив на ефективність ресоціалізації та життєконструювання проблемної молоді.

Ключові слова: проблемна молодь, життєві кризи, асоціальні і кризові практики, катарсис, ресоціалізація, життєконструювання.

Annotation.

There are shown how unconscious images of family and clan system deformations, which generate their antisocial practices, condition behavior of problem youth. The asocial practices are shown as a basis of behavior the problem youth. The article reveal the role of crisis practices in the transformation of asocial practices in pro-social practices and their impact on the effectiveness of re-socialization and life construction problem youth.

Key words: the problem youth, life crisis, asocial and crisis practice, catharsis, resocialization, life construction.

В умовах зростання динамічності та інтенсивності сучасного способу життя і ускладненням адаптації молоді до сучасних вимог соціуму сформувалася субкультури проблемної молоді. Вони стають носіями асоціальних явищ, таких як кримінальна поведінка, алкогольна та наркотична залежність, а також середовищем поширення хвороб, що передаються статевим шляхом, ВІЛ / СНІД та інших.

Дослідниками проведена значна робота щодо з'ясування природи цих явищ, соціально-психологічних механізмів відтворення та розповсюдження проблемної молоді, особливостей її психокорекції та ресоціалізації [1, 2]. Проте ефективність протидії поширенню асоціальної поведінки проблемної молоді в сучасних умовах вимагає істотного вдосконалення. Особливо це стає актуальним в ситуаціях загострення соціально-політичної ситуації в українському суспільстві на сучасному етапі його розвитку.

У фокусі уваги більшості сучасних методів і технологій ресоціалізації знаходиться асоціальна поведінка [3] і недостатньо уваги, на наш погляд, приділяється асоціальним практикам, хоча вони становлять основу цієї поведінки [4]. Ще менше уваги приділяється кризовим практикам [5] як засобам трансформації асоціальних практик, хоча вони можуть забезпечити підвищення ефективності ресоціалізації проблемної молоді.

Мета статті полягає в тому, щоб розкрити роль кризових практик в процесі трансформації асоціальних практик в просоціальні, а також показати вплив цих практик на підвищення ефективності ресоціалізації проблемної молоді та її успішне життєконструювання.

Під життєконструюванням особистості ми розуміємо осмислений, суб'єктний аспект її способу життя в даному соціумі, який органічно включає в себе неусвідомлювані стимули і мотивації, що йдуть від її сімейно-родової системи, і які виявляються у її взаємодії з соціальним оточенням. Дану концепцію ми розвиваємо спільно з колегами лабораторії соціальної та політичної психології НАПН України під керівництвом Т.М.Титаренко в руслі ідей соціального конструктивізму. Основними елементами цієї концепції є життєві кризи, життєві

завдання, життєві практики, життєвий світ особистості. Засобами реалізації життєвих завдань виступають практики життєконструювання. У їх аналізі ми спираємося на розробки Т.М. Титаренко [5].

Життєві практики за способом походження є сімейно-родовими, за своїм проявом - особистісними, а по соціальному способу буття - субкультурними. Вони конституюють цю субкультуру як цілісність і визначають спосіб життя особистостей, що належать до неї.

Життєконструювання проблемної молоді ми розуміємо як процес, який реалізується в двох версіях - асоціальної і просоціальної. Асоціальна версія - це життя проблемної молоді в умовах втрати позитивних родинних зв'язків, без соціальної підтримки, на основі егоїстичних цінностей і установок за допомогою асоціальних практик, що забезпечують її виживання в даному соціумі. Молодь усвідомлює себе як самотню, покинуту напризволяще, для якої основним життєвим завданням є виживання.

Асоціальні практики життєконструювання проблемної молоді ми розглядаємо як певний спосіб функціонування особистості в різних сферах життя з метою забезпечення виживання, в процесі якого вона відтворює себе і створює свій життєвий світ способом, який суперечить основним правовим і моральним нормам суспільства.

Серед асоціальних практик найбільш чітко визначеними є кримінальні, які класифіковані у відповідних статтях кримінального кодексу. Більш широко ці практики можна представити, як практики насильства, примусу, вимагання (грабіж, рекет, зґвалтування); практики домінування, експлуатації - («нагнути, опустити, гнобити, щемити»); практики використання, шахрайства, обману, маніпуляцій, («розвести, кинути замолодити»), практики уникнення («відморозитись, плавитися, з'їхати, шифруватися»); практики ігнорування, зневаги, недбалості («впритул не бачити»).

Практики є специфічними формами діяльності, які реалізують особливі функції, що відрізняє їх від форм поведінки. Спочатку асоціальні практики молоді формуються в проблемній родині. Неблагополучна сім'я або її

заміщення забезпечують зворотний зв'язок і циклічність асоціальних практик, стабільність всієї системи життєдіяльності проблемної особистості. Асоціальні практики в цьому сенсі є відповідною формою залежності і безпосередньо реалізує цю залежність внутрішньо, по відношенню до себе (вірність собі) і зовнішньо по відношенню до співзалежним (вірність, лояльність власній сімейній системі і її членам).

Насамперед, це забезпечення на основі зворотного зв'язку відтворення практик в їх цілісності і циклічності, «повернення на круги своя». Завдяки практикам зберігається стабільність і цілісність поведінки особистості у відповідній версії життєконструювання проблемної молоді. Асоціальні практики є також програмами, які задають спосіб життя особистості, які визначають її життєвий шлях і кінцевий результат - реалізацію життєвого сценарію в сенсі транзактного аналізу Е.Берна. Інша важлива функція практик - це їх компульсивність, специфічна примусовість до виконання, обумовлена відповідними ідентифікаціями з несвідомими сімейно-родовими фігурами і їх зв'язками.

Асоціальним практикам притаманна також матричність - передача її базових цінностей і технологічних прийомів іншим представникам молоді з наступним її відтворенням. Саме ця функція відповідає за поширення негативних явищ у молодіжному середовищі.

Для практичних психологів та соціальних працівників очевидний є факт, що проблемна молодь не є якоюсь аморфною масою. Вона структурована і включена у відповідні молодіжні субкультури. Життєдіяльність цих субкультур і конкретна поведінка її членів регулюються асоціальними практиками. Спроби зміни поведінки проблемної молоді без трансформації асоціальних практик часто не є успішними. Основними причинами цих труднощів є системний характер залежності і співзалежності членів субкультур, оскільки вони базується на неусвідомлюваному функціональному зв'язку особистостей з деформованою частиною їх сімейно-родових систем. Однак ці труднощі переборні завдяки кризовим практикам, спрямованим на розкриття і

трансформацію цих неусвідомлюваних зв'язків.

Асоціальні практики закономірно ведуть до життєвих криз. Їх суть полягає у неможливості реалізації проблемною молоддю на певних етапах її життєвого шляху завдань виживання звичайними для неї способами. Для частини наркозалежної молоді це загроза тюремного ув'язнення, зустріч зі смертю завдяки інфікуванню ВІЛ, розвиток ВІЛ-інфекції в СНІД і необхідність проведення довічної антиретровірусної терапії і, у зв'язку з цим, нагальною необхідністю збереження і підтримки задовільного рівня життя. Життєва криза молоді, яка повертається з місць позбавлення волі, полягає в необхідності облаштування життя в нових соціальних умовах. Це рішення життєвої дилеми - або повернення до колишніх практик і кримінального способу життя, або адаптація до соціуму, формувати нового просоціального способу життя - пошук роботи, житла, встановлювати позитивних зв'язків із родиною.

Таким чином, життєві кризи ставлять перед проблемною молоддю жорсткий життєвий вибір: в'язниця, лікарня, цвинтар або ресоціалізація та адаптація до норм і законам суспільства. При виборі нового життєвого шляху важливими засобами трансформації асоціальних практик є кризові практики. Їх функція полягає в перетворенні асоціальних практик, актуалізація та розвиток просоціальних практик.

Кризова практика як процес трансформації життєконструювання проблемної особистості схематично складається з наступних етапів. Її початком є моделювання системної залежності в контексті неусвідомлюваного образу сімейно-родової системи особистості, визначення кореляцій асоціальних практик з виявленими структурними елементами цього образу. При цьому застосовується групова методика моделювання сімейно-родової системи особистості розроблена Б.Хеллінгера і його послідовниками [6].

Наступний крок - це деконструкція старого і конструювання нового гармонійного образу сімейно-родової системи, визначення, переживання і опрацювання станів і дій, які забезпечують його стабільність. Цей новий образ

створює умови і можливості для формування нових просоціальних практик і відповідного їм способу життя.

Далі йде етап практичної апробації та реалізації, сконструйованих на попередньому етапі взаємодій, з реальними членами своєї сімейно-родової системи. Опрацьовані та закріплені взаємодії виступають основою просоціальних практик.

Заключний етап полягає у рефлексії і з'ясуванні характеру отриманих практичних результатів, перевірки шляхом моделювання фінального образу сімейно-родової системи особистості з метою виявлення в ньому потрібних позитивних змін. При необхідності, цей образ і пов'язані з ним психоемоційні стани коригуються, а при задовільних результатах розвиваються в просоціальні практики.

Основне ядро кризової практики реалізується як процес катарсису на етапі деконструкції деформованого образу сімейно-родової системи особистості та конструювання нового гармонійного образу цієї системи. Процес переживання і опрацювання психоемоційних станів і пов'язаних з ними дій забезпечує цілісність і стабільність нових просоціальних практик. Особливість цього катарсису проявляється у взаємозумовленості єдності індивідуального і групового процесу. При цьому трансформація ціннісно-сміслового змісту життєдіяльності особистості та формування нових смислів і цінностей переживається нею безпосередньо індивідуально і опосередковано через заступників, що представляють значимі фігури його сімейно-родової системи та їх взаємини.

У цьому процесі на основі гармонізації психоемоційних відносин у системі (яке здійснюється індивідом) відбувається відновлення попереднього, раніше втраченого благополуччя цієї системи або ж формується в процесі конструювання новий образ благополуччя, оскільки воно було відсутнє спочатку. Тому процес катарсису як зцілення має двоїстий сенс. Перший і основний - це зцілення образу сімейно-родової системи особистості, оскільки цей образ визначає асоціальні практики особистості. Другий, який стає

можливим за умови реалізації першого, - це особистісне зцілення завдяки звільненню від залежностей.

Головна мета катарсису досягається за рахунок конструювання нового зціленого образу цієї системи і подальшого його втілення в практиках особистісного життєконструювання. Це відбувається завдяки налагодженню нового позитивного сприйняття свого родового, а також соціального оточення і подальшої конструктивної побудови на цій підставі нових більш гармонійних для особистості форм спілкування з ним, тверезо сприймаючи всі недоліки і першого і другого оточення.

Важливим доповненням до кризових практикам є комунікативні практики соціально-психологічного супроводу. Вони є ефективними каталізаторами фасилітації процесів інгібіції і відмирання асоціальних, формування та вкорінення просоціальних практик. Традиційно ці практики культивуються в групах взаємодопомоги як засіб соціально-психологічної стабілізації та підтримки проблемної молоді. У процесі життєконструювання вони оптимізуються і фокусуються саме на супроводі своїх членів у реалізації ними нових просоціальних життєвих завдань.

Узагальнюючи результати емпіричних досліджень трансформацій асоціальних практик в просоціальне в контексті концепції особистісного життєконструювання, можна виділити такі основні етапи ресоціалізації проблемної молоді.

З'ясування молодими людьми сутності власної життєвої кризи, виявлення неусвідомлених підстав власних асоціальних практик і перетворення їх на ресурс просоціального життєконструювання.

Виявлення та усвідомлення ними прообразів власних просоціальних практик як потенціалу подальшого позитивного життєконструювання.

Визначення основних асоціальних практик проблемної молоді. Реалізація кризової практика як процесу трансформації асоціальних практик, катарсис колишнього і конструювання нового образу цієї системи.

Формування просоціальних практик на основі нового сконструйованого

образу.

Розширення репертуару просоціальних практик: розвиток зачатків власних позитивних практик і гармонійне їх поєднання з новими просоціальними практиками.

Включення комунікативних практик у процес актуалізації та фасилітації формування просоціальних практик та забезпечення їх сталого функціонування

Формування благополучного способу життя проблемної молоді. Сприяння постановці та ефективному вирішенню нею своїх смисложиттєвих завдань завдяки новим просоціальним практикам особистісного життєконструювання.

Створення соціальних структур підтримки нового способу життя проблемної молоді. Співпраця груп взаємодопомоги проблемної молоді з державними та громадськими організаціями, що працюють в сфері соціальної роботи.

Висновки

Асоціальні практики обумовлюють асоціальну поведінку проблемної молоді, її відтворення і поширення в молодіжному середовищі. Основою асоціальних практик виступають неусвідомлені особистістю деформації образу її сімейно-родової системи. Кризові практики є засобами трансформації асоціальних практик у просоціальні. Ядро кризових практик становить процес катарсису виявлених деформацій образу. Він реалізується в процесі переживання деконструкції старого і конструювання нового гармонійного образу системи. Новий образ і нові психоемоційні стани служать основою для формування просоціальних практик проблемної молоді.

Ці практики виступають засобом вирішення життєвих завдань особистості і формування її благополучного способу життя. Кризові практики, забезпечують ефективність ресоціалізації проблемної молоді та її успішне життєконструювання.

Комунікативні практики груп взаємодопомоги і спільноти соціальної підтримки проблемної молоді сприяють позитивній соціальній спрямованості і

стабільності процесу її ресоціалізації.

Література

1. Клейберг Ю.А. Социальная психология девиантного поведения: Учебное пособие. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.-Ульяновск: Ульяновский государственный университет, 2005.
2. Лазоренко Б.П. Проблемна молодь: шляхи самоздійснення. К. Педагогічна думка. 2007.
3. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання: Навч. посіб. / С. І. Яковенко, Н. Ю. Максимова, Л. І. Мороз, Л. А. Мороз. – К.: Вид-во Паливода А. В., 2006. – 260 с.
4. Лазоренко Б. П. Асоціальні практики, соціально-психологічні механізми та несвідомі динаміки особистісного життєконструювання проблемної молоді. /Б. П. Лазоренко // Наук. студ. із соц. та політ. психол.: Зб. статей / АПН України, Ін-т соц. та політ. психол.: Редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та ін. К.: Міленіум.. 2012. – С. 110 – 118.
5. Титаренко Т. М. Кризові практики життєконструювання особистості / Т. М. Титаренко // Актуальні проблеми психології: Психологічна допомога особистості / за ред. С. Д. Максименка, М. В. Папучі. – К., 2011. – Т. 11. – Вип. 4. – Ч. 1. – 440 с. – С. 34–41.
6. Хеллінгер Б. Порядки допомоги. – М.: Інститут консультування и системных решений, 2006. 242 с.